रुणाभ्यामानुष्टुभाभ्यामेकविंशाभ्यां वैराजाभ्यां पयसा दृहस्पतये, पाङ्क्ताय विष्णवाय शाक्वराय चरुः सवित्र औष्णिहाय त्रयस्त्रिंशाय रैवताय द्वादशकपालः प्राजापत्यश्चरुरदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालोऽनुमत्या अष्टाकपालः" यजु० २९,६० ।

कुष्ठरोगभेदे न० कुष्ठ० तद्भेदम् यथा । "कृष्णारुणकपालाभः बहुरूपं परुषं तनु । कपालं तोदबहुलं तत्कुष्ठं विषमं स्मृतम्" माधवनि० । सुश्रुते महाकुष्ठाभ्यरुणोऽत्यर्थं जह्वकपाल काकबकपुण्डरीकदद्रुकुष्ठानीति विभज्य कृष्णकपालिकाप्रकाशानि कपालकुष्ठानीति लक्षितम् ।

कपालनालिका स्त्री कपालस्य स्फुटसमूहस्य नालिकेव निःसरणहेतुत्वात् । स्फुटसंघनिःसारणहेतौ तन्त्री (टोको) लिका० ।

कपालभृत् पु० कपालं ब्रह्मणः शिरोस्थिमयं पात्रं बिभर्त्ति भृ-क्विप् । १शिवे महादेवे अमरः । तस्य यथा ब्रह्मशिरःकपालभृत्ता तथा कपालमोचनशब्दे वक्ष्यते २कपालधारके भिक्षुके च त्रि० । कपालधारकादयोऽप्यत्र ।

कपालमालिन् पु० कपालानां माला विद्यतेऽस्य इनि । १शिवे कपालमोचनशब्दे विवृतिः "कपालमालिने नित्यं सुवर्णसुकुटाय च" भा० आश्व० ८अ० २दुर्गायां स्त्री ङीप् ।

कपालमोचन न० कपालं मुच्यतेऽत्र मुच-आधारे ल्युट् । काशीस्थे तीर्थभेदे । आमूलं तत्कथा काशीख० ३१अ० यथा "पुरा पितामहं विप्र ! मेरुशृङ्गे महर्षयः । प्रोचुः प्रणम्य लोकेशं किमेकं तत्त्वमव्ययम् । स मायया महेशस्य मोहितो लोकसम्भवः । अविज्ञाय परं भावमात्मानं प्राह वर्ष्मणम् । जगद्योनिरहं धाता स्वयम्भूरेक ईश्वरः । अनादिमदहं ब्रह्म मामनर्च्य न मुच्यते । प्रवर्त्तको हि जगतामहमेव निवर्त्तकः । नान्यो मदधिकः सत्यं कश्चित् क्वापि सुरोत्तमः । तस्यैवं ब्रुवतोधातुः क्रतुनारायणांशजः । प्रोवाच प्रहसन्वाक्यं रोषताम्रविलोचनः । अविज्ञाय परन्तत्त्वं किमेतत् प्रतिपाद्यते । अज्ञानं योगयुक्तस्य नचैतदुचितन्तव । अहं कर्त्ता हि लोकानां यज्ञो नारायणः परः । न मामनादृत्य विधे ! जीवनं जगतामज ! । अहमेव परं ज्योतिरहमेव परागतिः । मत्प्रेषितेन भवता सृष्टिरेषा विधीयते । एवं विप्रकृतौ मोहात् परस्परजयैषिणौ । पप्रच्छतुः प्रमाणं ज्ञानाम्नायांश्चतुरोऽपि तौ । विधिक्रतू ऊचतुः । वेदाः प्रमाणं सर्व्वत्र प्रतिष्ठां परमाश्रिताः । यूयमेव न सन्देहः किन्तत्त्वं प्रतितिष्ठत । श्रुतयऊचुः । यदि मान्यावयन्देवौ ! सृष्टिस्थितिकरौ ! विभू ! । तदा प्रमाणं वक्ष्यामोभवत्सन्देहभेदकम् । इत्युक्तमिदमाकर्ण्य प्रोचतुस्तौ श्रुतीः प्रति । युष्मदुक्तं प्रमाणं नौ तत्त्वं तत्सम्यगुच्यताम् । ऋगुवाच । यदन्तःस्थानि भूतानि यतः सर्वं प्रवर्त्तते । यदाहुस्तत् परं तत्त्वं स रुद्रस्त्वेक एव हि । यजुरुवाच । योयस्तैरखिलैरीड्यो यो योगेन समीड्यते । चेत् प्रमाणं वयं वां हि स एकः सर्वदृक् शिवः । सामोवाच । येनेदं भाव्यते विश्वं योगिभिर्यो विचिन्त्यते । यद्भासा भासते विश्वं स एकस्त्र्यम्बकः परः । अथर्वोवाच । यं प्रपश्यन्ति सर्व्वेयं भक्त्यानुग्राहिणोजनाः । तमाहुरेकं कैवल्यं शङ्करं दुःखतस्करम् । श्रुतीरितं निशम्येत्थं तावतीव विमोहितौ । क्षिप्त्वाहतः क्रतुविधी महामर्षयुतौ सुने ! । कथं प्रमथनाथोऽसौ रममाणो निरन्तरम् । दिगम्बरः पितृवने शिवया धूलिधूसरः । विटङ्कवेशो जटिलो दृषगोव्यालभूषणः । परं ब्रह्मत्वमापन्नः क्व तद्वङ्कविवर्जितम् । तदुदीरितमाकर्ण्य प्रणवात्मा सनातनः । अमूर्त्तोमूर्त्तिमान् भूत्वा हसमान उवाच तौ । प्रणव उवाच । नह्येष भगवान् शम्भो आत्मनो व्यतिरिक्तया । कदाचिद्रज्यते रुद्रो लीलारूपधरोहरः । असौ हि भगवानीशः स्वयंज्योतिः सनातनः । आनन्दरूपा तस्यैषा शक्तिर्नागन्तुका शिवा । इत्येवमुक्तोऽपि तदामखमूर्त्तेरजस्य हि । नाज्ञानमगमच्चाशं श्रीकण्ठस्यैव मायया । प्रादुरासीत्ततोज्योतिरुभयोरन्तरे महत् । पूरयन्निजया भासा द्यावाभूम्योर्यदन्तरम् । ज्योतिर्मण्डलमध्यस्थोदृश्येपुरुषाकृतिः । प्रजज्वालाथ कोपेन ब्रह्मणः पञ्चमं शिरः । आवयोरन्तरं कोऽसौ बिभृयात् पुरुषाकृतिम् । विधिः संभावये द्यावत्तावत् सहि विलोकितः । स्रष्टा क्षपेन च महान् पुरुषो नीललोहितः । त्रिशूलपाणिर्भालाक्षो नागोडुपविभूषणः । हिरण्यगर्भस्तं प्राह जाने त्वां चन्द्रशेखरम् । भालस्थलान्मम पुरा रुद्रः प्रादुरभूद्भवान् । रोदनाद्रुद्रनामासि योजितोऽसि मया पुरा । मामेव शरणं याहि पुत्र रक्षां करोमि ते । अथेश्वरः पद्मयोनेः श्रुत्वा गर्ववतीं गिरम् । स कोपतःसमुत्पाद्य पुरुषं भैरवाकृतिम् । प्राह पद्मजजन्माऽसौ शास्यसे कालभैरव । कालवद्राजसे यस्मात् कालराजस्ततो भवान् । विश्वं भर्त्तुं समर्थोऽसि भरणाद्भैरवः स्मृतः । त्वत्तोभेष्यति कालोऽपि